Scientific quarterly (scientific-research article) of Islamic world political research
Vol. 14, No. 2, Summer 2024, 113-133
DOI: 10.21859/priw-140205

islamic revolution of iran over turkey's religious groups: case study of azari shiites in Istanbul

Ramin Madadlou[1], Mohammad reza Davodi[2]

Date of Received: 2024/01/17 **Date of Acceptance**:2024/06/14

Abstract

the main question of this research is what effects the islamic revolution of iran has on the position and political culture of azari shiites in the republic of turkey. in order to answer this question, the authors, using light system theory, reflects the islamic revolution and combination of two methods of documentary - library and anthropology using two techniques of participatory observation and interview attempted to explain the influence of islamic revolution on azari shiites and their position in political arena . according to the results of this research, including social solidarity, mosque network, religious groups, social islam, authenticity of ummah and the prestige of nation -state, the plan of shiite thought, the translation movement of shia scholars, change of shiite position and finally the pattern of all - muslim lifestyle the effects of the emergence of islamic revolution among the shia jamaat - e - islami of istanbul. in accordance with the theory of light system, the emergence of islamic revolution concepts among the shiites of istanbul was not a pre - planned program but it was the

1. assistant professor of the department of iranian studies and islamic revolution of iran studies , faculty of islamic studies and political sciences of Imam Sadiq university, Tehran, Iran. (responsible Author) , r.madadlou@gmail.com

2. Phd of political science, Imam Sadiq university, Tehran, Iran. m_r_davoodi@gmail.com

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

natural form of the reflection of the islamic revolution as the light within it

Keywords: azari Shiites, republic of turkey, islamic revolution of iran, anthropology, light system theory

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سیزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳، صص ۱۳۳ - ۱۱۳

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۴۰۲۰۵

آثار انقلاب اسلامی ایران بر جماعت‌های دینی ترکیه:مورد مطالعه شیعیان آذری استانبول

رامین مددلو[۱]
محمدرضا داودی[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۵

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که انقلاب اسلامی ایران چه اثراتی بر جایگاه و فرهنگ سیاسی شیعیان آذری استانبول در جمهوری لائیک ترکیه داشته است. به منظور پاسخ به این پرسش نگارنده با بهرهگیری از نظریه نظام نوری بازتاب انقلاب اسلامی و با ترکیب دو روش اسنادی - کتابخانهای و مردمنگاری میدانی با استفاده از دو فن پژوهش مشاهده مشارکتی و مصاحبه تلاش کرد تأثیر انقلاب اسلامی بر شیعیان آذری استانبول و جایگاه آنان را در عرصه سیاسی تبیین کند. بر اساس یافتههای این پژوهش مقولاتی مانند شکلگیری همبستگی اجتماعی، شبکه مساجد، تشکیل گروههای مذهبی، اسلام اجتماعی، اصالت امت و اعتبار دولت-ملت، طرح اندیشههای شیعی، نهضت ترجمه آثار اندیشمندان شیعه، تغییر جایگاه شیعیان و در نهایت الگوی همهجانبه زیست مسلمانی آثار ظهور انقلاب اسلامی در میان جماعت شیعیان استانبول ترکیه است. نیز متناسب با نظریه نظام نوری ظهور مفاهیم انقلاب اسلامی در میان شیعیان استانبول امری از پیش برنامهریزی شده نبود بلکه صورت طبیعی بازتاب انقلاب اسلامی به مثابه نور در میان آن جماعت بود.

واژههای کلیدی: شیعیان آذری، جمهوری لائیک ترکیه، انقلاب اسلامی ایران، مردمنگاری میدانی، نظریه نظام نوری

---

۱. استادیار گروه مسائل ایران و مطالعات انقلاب اسلامی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع) (نویسنده مسئول) ، r.madadlou@gmail.com

۲. دکتری علوم سیاسی گرایش مسائل ایران، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق(ع)
m_r_davoodi@gmail.com

Copyright © 2010, SAIWS (Scientific Association of Islamic World Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

مقدمه

به باور برخی از اندیشمندان فهم هویت آن هنگام ممکن می‌گردد که ارتباط میان نهادهای اجتماعی را با جهان عقاید انسانها دریابیم تا بتوانیم چگونگی تجلی تعامل آنها را در وجوه مختلف هویت تبیین کنیم (Mendieta:2004:415). با به قدرت رسیدن آتاتورک ناسیونالیسم ترک در قالب رویکرد کمالیسم بر عرصه سیاسی ترکیه حاکم شده و جمهوری جدید ترکیه را بنا نهاد. جهت گیری ارزشی جامعه نیز به سمت ترکیب ناسیونالیسم ترک (محور وحدت‌بخش) با بنیادهای ارزشی - تمدنی غرب (محور توسعه و آینده ای که باید به آن رسید) شکل گرفت.

در این بین ارزش‌های سنت مذهبی اسلامی برای شکل گیری هویت ملی سکولار در جمهوری لائیک ترکیه نه تنها به عنوان ارزش‌های رقیب، بلکه به عنوان جهان عقاید ارزشی تهدیدگر تجلی نمودند. (بایلاک: ۲۰۰۹: ۳) جهان ارزش‌های سنت مذهبی اسلامی در تقابل با هویت ملی سکولار، سعی کرد هویت اسلامی را با تحول و بازبینی در ارزش‌های اسلامی بازسازی کند. به همین جهت احیای اسلام در ترکیه، احیای اسلامی بازسازی شده و هماهنگ شده با شرایط زمانی و مکانی ترکیه در دوران معاصر بود و نه احیای اسلام سنتی به جای مانده از دوران عثمانی. (Yavuz:2003:81)

اگرچه شاخه مسلط هویت اسلامی ترکیه از مذهب حنفی ناشی می‌شد اما در کنار آن دیگر شاخه‌ها مانند مذاهب شافعی، شیعه اثنی عشری و علوی نیز سعی در بازسازی هویت دینی بر اساس نظام عقاید خود داشتند. در ابتدای دهه ۱۹۸۰ در ترکیه دو رخداد موجب شد هویت مذهبی شیعه اثنی عشری وارد مرحله جدیدی شود، رخداد نخست انقلاب اسلامی ایران و رخداد دوم پذیرش آزادی اسلام اجتماعی از سوی حکومت لائیک ترکیه متعاقب کودتای نظامی ۱۹۸۰ آن کشور بود.

این دو رخداد موجب گردید شیعیان آذری به عنوان بدنه اصلی مذهب شیعه اثنی عشری ترکیه با بهره‌گیری از گذشته تاریخی - فرهنگی، نظام عقاید، ارزش‌های سنت شیعی، ناسیونالیسم ترک، مدرنیته و مفاهیم انقلاب اسلامی ایران دست با بازتعریف خود زده و در این میان جایگاه و فرهنگ سیاسی خود را نیز ارتقا دهند (مددلو، ۱۳۹۷: ۹۰). در این متن منظور از فرهنگ سیاسی نحوه نگرش و بینش فرد نسبت به نظام سیاسی و شخصیت‌های آن است. (Almond and Verba, 1963: 16).

پی‌جویی ردپای انقلاب اسلامی در این بازتعریف و ارتقای جایگاه و فرهنگ سیاسی شیعیان آذری هدف اصلی پژوهش حاضر است؛ با توجه به اهمیت شیعیان آذری استانبول در فرهنگ سیاسی شیعیان ترکیه (ترک‌یلماز، ۲۰۱۴: ۹) ، پژوهش بر روی این جماعت متمرکز شده و به دنبال آن پرسش اصلی پژوهش به شکل ذیل سامان یافت:

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

انقلاب اسلامی ایران چه اثراتی بر جایگاه و فرهنگ سیاسی شیعیان آذری استانبول در جمهوری لائیک ترکیه داشته است؟

۱. چارچوب نظری

جهت سامان دادن به یافته‌های پژوهش از نظریه نظام نوری بهره گرفته شده است. آقای منوچهر محمدی با بهره-گیری از فلسفه اشراقی سهروردی، نظام نوری شیخ اشراق را برای تبیین بازتاب انقلاب اسلامی ایران در سایر جوامع بکار برده است. محمدی نور را معادل معارف دینی در نظر گرفته و بازتاب آن را بر اساس تعریف شیخ اشراق، ظهور تعریف می‌کند که امری آشکار بوده و بر اساس آثار آن می‌توان پی برد که بازتاب رخ داده است(محمدی، ۱۳۹۹: ۹۵).

او متناسب با مراتب بازتاب نور در نظام شیخ اشراق و تشکیک انوار (شدت و ضعف انوار در مراتب مختلف) در نظریه‌پردازی برای بازتاب انقلاب اسلامی ابتدا اسلام را معادل نورالانوار در نظر می‌گیرد و پس از آن مرتبه بعدی را انقلاب اسلامی می‌داند که از مرتبه بالاتر خود یعنی دین اسلام بازتاب یافته است. با توجه به آنکه انقلاب اسلامی بر اساس تفکرات شیعی به وقوع پیوسته است، مرتبه بعدی بازتاب جوامع شیعی است. جوامع شیعی بر مبنای وحدت مذهبی (شیعه اثنی عشری) و تقرب مذهبی (زیدیه، علویان و...) به دو دسته تقسیم می‌شود. در مرتبه چهارم جوامع اهل سنت قرار دارد و پس از آن در مرتبه پنجم جوامع مستضعف غیرمسلمان که منظور از آن، جوامعی است که تحت نظام سلطه بوده و دین در آن جوامع نقش غالب را ندارد. در نهایت، جوامع توسعه‌یافته قرار داد که بنیان فکری آنان بر اساس تجربیات مادی است و می‌تواند معادل تعبیر شیخ اشراق از غرب عالم باشد، یعنی جوامعی که از نور (معارف دینی) کم بهره‌اند. هر قدر در نظریه نظام نوری به مراتب پایین‌تر می‌رویم از شدت بازتاب انقلاب اسلامی کاسته می‌شود (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۰۹-۱۱۹).

از جمله ویژگی‌های نظریه نظام نوری که برخی از اشکالات نظریه‌های پیشین بازتاب مانند نظریه پخش را پاسخگو است می‌توان به مبدأ فراگیر آن (معارف دینی) و عدم حصر زمانی و جغرافیایی آن اشاره نمود. نیز وحدت در تفکر به سبب دینی و فطری بودن قیام علیه ظلمات، ضدیت با نظام سلطه به سبب نفی استکبار و صدور انقلاب بر اساس شهود و رؤیت جوامع دیگر از محتوا و تأثیرات انقلاب اسلامی و به دنبال آن اشراق و صدور مفاهیم از سوی نظام انقلاب اسلامی از سایر ویژگی‌های این نظریه است (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۰۶-۱۰۷)

در نتیجه می‌توان گفت بازتاب انقلاب اسلامی لزوماً از جنس صدور نیست بلکه اعم از آن بوده

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

و می‌تواند هم به طور طبیعی باشد و هم به طور ارادی و برنامه‌ریزی شده (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). جماعت شیعیان استانبول در نظریه نظام نوری در دسته اول از مرتبه سوم بازتاب انقلاب اسلامی قرار می‌گیرند و می‌بایست آثار ظهور انقلاب اسلامی در میان آنان بیش از جامعه اهل سنت استانبول باشد.

۲. روش جمع‌آوری داده‌ها

متون و کتب تولیدشده پیرامون شیعیان آذری ترکیه منبع نخست مراجعه در این پژوهش بود. در این تلاش، پژوهش‌های انجام گرفته از سوی پژوهشگران ترک در اولویت قرار داشت. همچنین برخی از مطالعات به گروه‌ها و فرقه‌های نزدیک به شیعیان آذری، به خصوص علویان اختصاص یافت. علاوه مطالعات کتابخانه‌ای، این پژوهش از روش مردم‌نگاری میدانی نیز برای جمع‌آوری داده‌ها بهره گرفت. در مردم‌نگاری توصیف، تفسیر و موضع‌گیری در قبال خاستگاه فرهنگی رفتار یک گروه از مردم، با تکیه بر ارزش‌ها، رفتارها، تعاملات، عقاید و زبان آنان، هدف اصلی است (ایمان، ۱۳۹۰: ۳۰۱) و پدیده‌ها در درون بافت خود به صورت کیفی تفسیر می‌-شوند؛ لازمه چنین تفسیری نزدیک شدن، ورود و حتی یکی شدن پژوهشگر با موضوع پژوهش است. (فکوهی، ۱۳۸۵: ۴۸۰)

مشاهده مشارکتی و انجام مصاحبه دو فن پژوهشی بود که در قالب مردم‌نگاری میدانی صورت پذیرفت. در مشاهده مشارکتی نگارنده در جمع‌های خصوصی و عمومی شیعیان آذری استانبول، مراسمات و زندگی روزمره آنها در طول بهار و تابستان ۲۰۱۶ میلادی حضور یافت. همچنین با شیعیان عادی، فعالان و بزرگان شیعیان آذری استانبول نیز مصاحبه های آزاد شامل مصاحبه های کوتاه و مفصل حضوری، نیز رسمی و غیررسمی انجام پذیرفت. تمرکز دو فن پژوهش مشاهده مشارکتی و مصاحبه‌ها بر شیعیان آذری شهر استانبول، به خصوص شیعیان ساکن در دو محله زینبیه در منطقه هالکالی و محله فوزی چاکماک در منطقه باغجئلار استانبول بود.

نگارنده پرسش‌های مصاحبه‌ها را پیش از انجام آن تنظیم کرده و تلاش می کرد روند مصاحبه ها، به خصوص مصاحبه های مفصل بر اساس طرحی از پیش تعیین شده پیش رود تا بتوان به اکثر نقاط ابهام پرسش پژوهش حاضر پاسخ داد. با این حال مصاحبه ها به روش آزاد و سوالات نیز با پایان باز طراحی شده بودند و دست مصاحبه شونده در بیان آنچه که می خواست باز بود. به همین جهت مصاحبه ها علاوه بر داشتن داده ها و اطلاعات هدفمند، شامل مقدار قابل توجهی داده ها و اطلاعات غیرهدفمند پیرامون شیعیان آذری نیز شد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

برای دسترسی به مصاحبه شوندگان از تکنیک توپ برفی استفاده شد. در این تکنیک مصاحبه شوندگان نخست، زمینه دسترسی به سایر مصاحبه شوندگان را فراهم می کنند (Russell:2000: 191)، در کنار آن و به جهت اجتناب از هدایت پژوهش توسط مصاحبه شوندگان، پژوهشگر مصاحبه شوندگان نخست را مبتنی بر دیدگاه‌های سیاسی مختلف از طیف های فکری متفاوتی برگزیده بود. در کل، تعداد مصاحبه شوندگان به صورت مفصل ۱۸ تن بود که از میان آنان، سه تن از بانوان بودند. سن مصاحبه شوندگان بین ۱۹ تا ۷۰ سال بود؛ ۱۰ تن از آنان دارای مدرک دانشگاهی کارشناسی، ۱ تن دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۱ نفر دارای مدرک دکتری بود. ۴ نفر از مصاحبه شوندگان دارای تحصیلات حوزوی بوده و ۲ نفر دارای مدارک دوره آموزش عمومی بودند.

مصاحبه های مفصل با رسیدن به مرحله تکرار استدلال ها از سوی مصاحبه شوندگان متوقف شد و تلاش شد داده ها و استدلال های آنان از طریق تجربه زیسته نگارنده در طول مشاهده مشارکتی، مصاحبه های کوتاه، آزاد و متعدد با سایر شیعیان آذری استانبول به محک گذاشته شود.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۳. ریشه‌های تاریخی شیعیان استانبول

نگارنده در خلال مصاحبه‌ها متوجه شد فهم شیعیان استانبول از دین و سیاست در نسبت مستقیم با گذشته آنان است؛ تعلق نوستالژیک به قفقاز مسلمان، سکونت میان ارامنه مسیحی و اکراد اهل سنت و مفهوم مهاجرت در زیست دینی - سیاسی آنان نقش مهمی ایفا می‌کند. به همین جهت نیاز به بررسی ریشه‌های تاریخی شیعیان استانبول احساس شد. همچنین نیز جهت سنجش اثرات انقلاب اسلامی بر آنان نیاز بود وضعیت شیعیان پیش از انقلاب اسلامی نیز به تصویر درآید.

۳/۱. مهاجرت به ترکیه امروزی

مهم‌ترین گروه شیعیان در ترکیه، شیعیان آذری هستند. به نحوی که بیش از نودوپنج درصد شیعیان ترکیه آذری هستند؛ حتی شیعیانی که اصالتی ایرانی دارند، عمدتاً از آذری‌های ایران هستند. شیعیان آذری مهاجرانی هستند که از حدود یک قرن پیش از آذربایجان ایران، جمهوری آذربایجان، نخجوان، قره‌باغ، ارمنستان و گرجستان امروزی به نوار مرزی ترکیه در شرق این کشور مهاجرت کردند. عمده این مهاجرت‌ها، به‌خصوص مهاجرت به شهر کارس، پس از تبادلات قومی میان ارامنه و ترکان عثمانی در طی سال‌های ۱۹۱۸ الی ۱۹۲۵ رخ داد. به این نحو که دو شهر ارمنی‌نشین کارس و ایغدیر در شرق ترکیه

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

(از نظر پژوهشگران ارمنی) در سال ۱۹۲۰ به ترکیه فعلی ملحق شده و جمعیت ارمنی آن‌ها به ارمنستان امروز کوچ کردند و ترکان مهاجر آذری جایگزین آن‌ها شدند. (Hovannisian,1971:197-261)

ناامنی، جنگ‌های متعدد در قفقاز جنوبی و مناطق مرزی شمال غرب ایران و ترس از جان دلایل اصلی این مهاجرت‌ها بود. ترکان آذری در منطقه‌ای می‌زیستند که جنگ‌های خونینی همچون جنگ عثمانی با روسیه تزاری در سال ۱۸۷۷ الی ۱۸۷۸، دو جنگ ایران با روسیه تزاری در سال‌های، انقلاب بلشویک‌ها در ۱۹۱۷ و اشغال دوباره جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۲۰ از سوی شوروی را شاهد بود.

آذری‌ها به لحاظ مذهبی اکثریت شیعی و اقلیت سنی بودند. آذری‌های سنی را در شرق ترکیه، قاراپاپاک و ترکمه می‌نامند. این دو طایفه آذری که اهل سنت هستند، در بین آذری‌ها به‌عنوان دو قوم بسته قرار داشتند. شیعیان آذری عمدتاً در دو شهر کارس، ایغدیر و شهرهای کوچک‌تر اطراف آن‌ها مانند آرالنک، توزلوجا، آک‌یاکا، آرپاچای و تاشلئ چای و روستاهای این شهرها ساکن شدند. پس نخستین شیعیان آذری، مهاجرانی بودند که از مناطقی که ذیل سلطه سیاسی، فرهنگی و تاریخی عثمانی نبود، به مناطق تحت سلطه امپراتوری در حال احتضار عثمانی و جمهوری لائیک در حال تولد ترکیه مهاجرت کردند. (Andrews, 1992: 97)

مهاجران ذیل فرهنگ ایرانی قرار داشتند و نه‌تنها به لحاظ فرهنگی، بلکه به لحاظ تاریخی و نژادی نیز با ترکان عثمانی تفاوت داشتند. این تفاوت‌ها خود را در مکالمات روزمره مردم مناطق شیعه‌نشین شرق ترکیه نیز نشان می‌داد و شیعیان سال‌ها پس از انقراض سلسله عثمانی، ترکانی که از غرب ترکیه به‌عنوان کارمند دولت یا نظامی وارد منطقه زندگی آنان می‌شدند را عثمانلی (وابسته به عثمانی) می‌نامیدند و در این نام‌گذاری تمایزگذاری میان هویت «دیگری» و هویت «خودی» در ناخودآگاه آنان فعال بود.

چنین تمایز گذاری خودی و دیگری مختص شیعیان و اهل سنت ترک‌زبان نبود؛ اکراد شرق ترکیه هنوز شیعیان این منطقه را با نام عجم می‌شناسند و شیعیان نیز خود را عجم می‌نامند. تعریف هویت خود به‌عنوان هویتی ذیل فرهنگ ایرانی موجب می‌شد تا نگاه شیعیان آذری در کنار استانبول، به‌سوی تبریز نیز باشد و با وجود ضعف در معرفت دینی، روحانیانی که در شهرهای ارومیه، خوی یا تبریز مقدمات تحصیلات مذهبی را گذرانده‌اند در میانشان بوده و به رتق‌وفتق امور روزمره مردم شیعی مبادرت ورزند.

البته تعریف هویت فرهنگی ذیل هویت ایرانی ماندگار نبود؛ در کنار ساخته‌شدن تاریخ و دغدغه‌های مشترک میان شیعیان آذری و ترکان اهل سنت ترکیه به همراه افزایش ارتباطات ذیل عنوان یک کشور متحد دو عامل دیگر نیز در فراموش شدن تبریز (به‌عنوان نقطه اتصال فرهنگی به ایران) مؤثر بود. عامل نخست

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

تقویت ناسیونالیسم قومی ترکی در ترکیه دوران آتاتورک بود. در مناطق تخلیه شده از ارامنه، گروه قومی دیگر که ساکن بودند، اکراد اهل سنت بودند. شیعیان آذری در منطقه‌ای بودند که از یک سو هم‌مرز با ارامنه بود و از دیگر سو همراه با اکراد. ناسیونالیسم قومی ترکیه، ارامنه و اکراد را تهدیدگر قوم ترک می‌دانست در نتیجه در برابر آن‌ها دست به تقویت قوم برادر و مهاجر، یعنی ترکان آذری زد.

۳/۲. مهاجرت به استانبول

محرومیت سراسری مناطق شرقی ترکیه؛ اقتصاد سنتی محدود به کشاورزی و دام‌پروری، ناامنی ناشی از درگیری میان اکراد و ارتش ترکیه موجب شد شیعیان آذری از سال‌های ۱۹۵۰ به این سو به تدریج دست به مهاجرت به شهرهای بزرگ غرب ترکیه به‌خصوص استانبول، آنکارا، ازمیر، بورسا، مانیسا و کوجاعلی زنند. (بایلاک، ۲۰۰۹: ۲۲) مهاجرت به غرب ترکیه، به معنای ورود به جنبه‌های بالاتری از شهرنشینی ترکیه و مدرن شدگی بود. موج مهاجرت از ۱۹۸۰ به بعد جدی‌تر و شدیدتر شد. مهاجرت‌ها ابتدا به‌صورت مجردی و در جستجوی کارهای فصلی بود. اما پس از مدتی و با پیوستن خانواده‌ها به مردان مهاجر در شهرهای بزرگ، مهاجرت دائمی شکل واقعی به خود گرفت. بیشتر مهاجران استانبول را به عنوان مقصد مهاجرت انتخاب کردند. استانبول سابقه طولانی از پذیرش شیعیان ایرانی را داشت. برخی از مهاجران شیعه آذری نیز در ابتدا محلات نزدیک به کاروان‌سرای والده خان مانند قاسم پاشا سکنی گزیدند؛ اما در ادامه و از حوالی سال‌های ۱۹۷۰ به بعد به سمت مناطق ارزان‌تر و حاشیه‌ای شهر استانبول به‌خصوص هالکالی کشیده شدند. (Yeler, ۲۰۱۵: ۳۶۱) عمده شیعیانی که به شهرهای بزرگ غرب ترکیه مهاجرت کردند به کارگری و شغل‌های رده پایین مشغول شدند. اشتغال به مشاغل فصلی در بین شیعیان، به‌خصوص در دهه‌های ابتدایی مهاجرت امری معمول بود. اگرچه شیعیان توانسته‌اند در سال‌های اخیر سطح اقتصادی خود را از طبقات اقتصادی درجه سه ترکیه، به طبقات اقتصادی درجه دو ترکیه بالا کشیده و جزو طبقات متوسط و متوسط رو به پایین قرار گیرند، اما هنوز در اقتصاد ترکیه نقش مهمی ندارند.

۴. آثار انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان استانبول

۴/۱. همبستگی اجتماعی

تا پیش از انقلاب اسلامی ایران شاید بتوان قرار گرفتن در جایگاه درجه سه و پراکندگی را ویژگی اصلی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

شیعیان آذری استانبول بیان نمود. سه مسأله همشهری‌گری (ناشی از گذشته مشترک و نوستالژیک‌وار)، ناسیونالیسم رسمی ترک و وقوع انقلاب اسلامی در افزایش همبستگی اجتماعی میان شیعیان آذری استانبول اثر گذاشتند. پذیرش به عنوان برادران آذری‌زبان ناسیونالیسم ترک پذیرش مهاجران شیعه را در استانبول تسهیل نمود، تجمع مهاجران شیعه اکثراً از شهر شرقی توزلوجا و روستاهای اطراف آن در منطقه هالکالی موجب شد عنصر همشهری‌گری در ایجاد همبستگی اجتماعی نقش ایفا کند و ساخت مسجد زینبیه هالکالی در سال ۱۹۷۸ موجب شد همبستگی اجتماعی شیعیان آذری قوام یابد؛ محوریت یافتن مسجد زینبیه در بازتعریف هویتی شیعیان آذری استانبول با محوریت یافتن مساجد در انقلاب اسلامی ایران همزمان بود و می‌توان آن را نشانه‌ای از تاثیرات ناخودآگاه انقلاب اسلامی یافت. تأثیری که با فرهنگ شیعیان نیز همخوانی دارد.

محوریت مسجد موجب گردید در امر همبستگی اجتماعی دین (به تعریف انقلاب اسلامی) از عنصر همشهری-گری دارای اهمیت بیشتری شود. این مسأله را می‌توان از نقل‌مکان دیگر شیعیان از سایر نقاط استانبول به منطقه هالکالی پس از تأسیس مسجد زینبیه و تغییر چهره جغرافیای اطراف مسجد به ماهیت آذری - شیعی فهمید. این اتفاق اعتراض ساکنان پیشین منطقه هالکالی با گرایش‌های چپ را در پی داشت اما با ایستادگی شیعیان ساکن در نهایت هویت بخشی از منطقه هالکالی تغییر یافته و با نام محله زینبیه رسمیت یافت.

پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران شیعه به عنوان یک مذهب مهم در جهان اسلام مطرح شد؛ متناسب با آن در استانبول شاهد تلاش‌هایی برای طرح شیعه با عنوان جعفری به عنوان یک مذهب با هویت خاص خود هستیم. تشکیل اجتماعات شیعی کوچک در جای جای استانبول به محوریت مسجد پس از تجربه مسجد زینبیه پی گرفته شد، تا آنجا که اکنون استانبول دارای بیش از ۳۵ مسجد بزرگ و کوچک شیعی در همین تعداد محله است.

تعدد مساجد شیعی موجب می‌شد نظام سیاسی لائیک ترکیه جهت مقابله با هویت شیعی در حال رشد استانبول دچار مشکل شود، چراکه اگرچه بستن یک یا دو مسجد و برهم زدن یک یا دو اجتماع تشکل یافته شیعی برای نظام سیاسی ترکیه امکان‌پذیر است اما چنین رفتاری در قبال بیش از ۳۵ مسجد و اجتماع حول آنها هزینه سیاسی قابل توجهی برای نظام سیاسی ترکیه دارد (اوزگوندوز، ۱۳۹۵ به نقل از خبرگزاری ایکنا، ۱۳۹۵). علاوه بر این مسجدسازی موجب عادی‌سازی حضور فقه شیعی در جامعه اسلامی اهل سنت، تأکید بر جدایی شیعیان از علویان و نیز ایجاد و به راه افتادن یک شبکه ارتباطی میان شیعیان آذری

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

استانبول به محوریت شبکه مساجد گردید. در هر سه نتیجه بیان شده نیز می‌توان با تکیه بر محوریت مسجد و هویت‌یابی خاص شیعی آثار بازتاب انقلاب اسلامی را در میان شیعیان استانبول شاهد باشیم.

در حال حاضر علاوه بر محله زینبیه هالکالی می‌توان اجتماعات شیعی به محوریت مساجد را در محلات فوزی چاکماک منطقه باغجئلار، هازندار منطقه باهچلی اؤلر، خیابان ایکی تلی و کاییش‌داغی منطقه کادی کوی استانبول مشاهده نمود. همچنین اجتماعات کوچکتری از شیعیان به محوریت مساجد در مناطق و محلات یاکاجیک، اورتاکوی، زیتین‌بورنو، تپه‌باشی، اسن‌یورت، آرناووت کوی، آلتین شهیر و محمودبی استانبول قابل مشاهده است.

میزان موفقیت شبکه مساجد را می‌توان در بسیج شیعیان استانبول برای برگزاری مجالس ماه محرم سنجید. همان‌طور که در انقلاب اسلامی ایران توان بسیج شبکه مساجد در راهپیمایی‌های عید فطر، تاسوعا و عاشورای سال ۱۳۵۷ قابل سنجش است، شبکه مساجد شیعی استانبول نیز با بسیج شیعیان در مراسم روز عاشورای هالکالی با رکورد نزدیک به سیصدهزار عزادار شیعی در یک مراسم توان خود را به نمایش گذاشتند. این امر پژوهشگران ترک و روحانیت شیعه استانبول را به این امر راهنمایی کرد که جمعیت شیعیان استانبول در حال حاضر احتمالاً حدود یک میلیون نفر (با در نظر گرفتن جمعیت مهاجران ایرانی پس از انقلاب اسلامی ایران) باشد (dw.com,2013).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۴/۲. گروه‌گرایی مذهبی

محوریت مساجد در همبستگی اجتماعی شیعیان استانبول موجب گردید روحانیت شیعه حضور بیشتری در زیست اجتماعی شیعیان استانبول ایفا کند و همبستگی اجتماعی در قالب گروه/های مذهبی ظهور یابد. تفاوت در شهود و رؤیت روحانیون شیعه از انقلاب اسلامی موجب گردید پس از حدود ۲۷ سال از وقوع انقلاب اسلامی شاهد سه گروه اصلی با سه تفسیر متفاوت از چگونگی تعامل و اثرپذیری از انقلاب اسلامی در بین شیعیان استانبول باشیم. اگرچه هر سه گروه از انقلاب اسلامی اثر پذیرفته‌اند، اما شدت ظهور انقلاب اسلامی در میان آن سه متفاوت است.

۴/۲/۱. گروه زینبیه

گروه زینبیه نخستین گروه متشکل مذهبی شیعیان استانبول است که همزمان با انقلاب اسلامی ایران به محوریت مسجد زینبیه ایجاد شده است و نمی‌توان هویتی مجزا از مسجد زینبیه به آن داد. در نتیجه تمامی زیرمجموعه‌ها و کارهایی را که در مسجد زینبیه انجام می‌شود همزمان ذیل گروه زینبیه نیز قرار

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

می‌گیرد. گروه زینبیه شیخ اوزگوندوز را رهبر شیعیان ترکیه معرفی نمود و این معرفی با همراهی از سوی دولتین ترکیه و ایران رسمیت بیشتری در عرصه سیاسی به خود گرفت. در سال‌های قبل دولت ترکیه در خطاب خود نسبت به جماعت شیعه ترکیه به سراغ شیخ اوزگوندوز می‌رفت و دولت ایران نیز با کارهایی، مانند واسطه قرار دادن شیخ اوزگوندوز برای تبادل پیام میان دو دولت ترکیه و ایران، سعی در رسمیت‌بخشی و بالا بردن جایگاه ایشان نزد نظام سیاسی ترکیه داشت (درخشه و مفیدنژاد، ۱۳۹۱: ۵۰).

اصل وجود یک رهبر مذهبی برای جماعت شیعی را می‌توان یکی از آثار انقلاب اسلامی ایران در میان شیعیان استانبول دانست. بااین‌حال، رهبری ایشان از سوی همه روحانیون ترکیه پذیرفته نشده و در قبال آن گروه کوثر در اوایل دهه ۹۰ میلادی تشکیل گردید. این امر موجب بروز اختلافاتی میان روحانیت شیعه ترکیه شده و به رخدادهایی مانند اعلان دوباره رهبری شیخ اوزگوندوز از سوی ۱۲۴ روحانی شیعی ترک در سال ۱۹۹۳ میلادی منجر شد (ehlibeytmektebi, 2013).

ذیل گروه زینبیه، می‌توان از زیرمجموعه‌هایی همچون مسجد زینبیه، انجمن علمای جعفری، انجمن آموزش، پژوهش و تبلیغ عقاید جعفری، انجمن خیریه زهرای مادر، مرکز حرکت جوانان زینبیه، درمانگاه خیریه، ایفااسپور، انجمن فرهنگی صلح و همبستگی پدر و غیره نام برد. گروه زینبیه در پی استحکام ساختار درونی شیعیان ترکیه و علی‌الخصوص استانبول و انسجام‌بخشی به هویت شیعی آذری‌های ترکیه بر اساس رهبریِ علمایی است. می‌توان نوع کنش و اهداف گروه زینبیه را با اسلام فرهنگی دهه ۳۰ شمسی در ایران نزدیک دانست.

۴/۲/۲. گروه کوثر

جمعی از روحانیون و طلاب شیعه آذری پس از به نتیجه نرسیدن جلسات و گفتگوهایشان با شیخ اوزگوندوز در سال ۱۹۹۲ میلادی گروه کوثر را تشکیل دادند. از اعضای آن می‌توان به آقایان عباس کاظمی و غدیر آکاراس اشاره کرد. گروه کوثر به بیت آیت‌الله جوادی آملی وابستگی فقهی دارد و روحانیون فعال در آن نیز نسبت به روحانیون اصلی گروه زینبیه از سابقه کمتری میان جمعیت شیعه آذری استانبول برخوردار هستند. تمایل تجار آذری ترکیه به‌سوی گروه زینبیه بیشتر است و به همین نسبت توانایی مالی گروه زینبیه بیشتر از گروه کوثر است.

با آنکه گروه کوثر به فعالیت‌هایی همچون ساخت مسجد، اعزام مبلغ، اعزام امام جماعت، برگزاری کنفرانس، تأسیس دارالقرآن علامه طباطبایی با هدف آموزش قرائت قرآن کریم و امثالهم نیز دست می‌زند، اما مهم‌ترین فعالیت‌های آن را می‌توان تأسیس انتشارات کوثر و انجمن بین‌المللی کمک‌های

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

انسانی کوثر دانست. (kevseryayincilik,2018) شاید بتوان گفت گروه کوثر در پی نشر فراجماعتی و فرامذهبی بینش شیعی با راهبری عقل جمعی است. اولویت آن نیز شیعه فرهنگی است. در این هدف می‌توان ردپای یکی از مفاهیم انقلاب اسلامی یعنی اصالت امت اسلامی، اعتباری بودن دولت-ملت و دوری از فرقه‌گرایی مذهبی را یافت.

اینکه بینش شیعی در بین پیروان دیگر جماعت‌ها و مذاهب و نگاه‌ها گسترش یابد، بدون تأکید بر شیعی شدن آن‌ها، محور تکلیف‌مداری گروه کوثر را تشکیل می‌دهد. مبتنی بر این تکلیف پیروان گروه کوثر جماعتی متکثر هستند؛ در یک منطقه جمع نشده‌اند و لزوماً عمده روابط آن‌ها با یکدیگر نیست (یک نشانه را شاید بتوان مخاطبین دارالقرآن علامه طباطبایی نام برد. طبق مشاهدات نگارنده گروه کوثر ذیل این دارالقرآن سعی در گسترش قرائت قرآن کریم میان کودکان علوی دارد). ارتباط با بدنه علویان، محبین اهل‌بیت علیهم‌السلام و علاقه‌مندان به اسلام سیاسی انقلاب اسلامی از اهل سنت در بین پیروان گروه کوثر امری عادی و حتی تکلیفی است.

۴/۲/۳. انجمن تایدر

انجمن تایدر به‌صورت رسمی در سال ۲۰۰۶ میلادی (۲۷ سال پس از انقلاب اسلامی) در استانبول تأسیس شده است و از اعضای آن می توان به آقایان حجت‌الاسلام صباح‌الدین ترک‌ییلماز و ضیاء ترک‌ییلماز نام برد. فعالیت‌های اعضای اصلی انجمن پیش از آن تاریخ در گروه کوثر متمرکز بود؛ اما نباید تأسیس انجمن تایدر را انشعاب از گروه کوثر به شمار آورد. چراکه حجت‌الاسلام صباح‌الدین ترک‌ییلماز هنوز جزو روحانیون گروه کوثر به شمار می‌رود.

همچنین انجمن تایدر برخلاف گروه کوثر، انجمن روحانیون شیعی نیست بلکه انجمن اجتماع شیعی است. اجتماعی که از روحانی، پزشک، تاجر، کارگر، اصناف، دانشجو، معلم و استاد، وکیل و ... تشکیل شده است. نتیجه آنکه در میان اعضای اصلی انجمن تایدر روحانی، وکیل، استاد، دانشجو، تاجر، مغازه‌دار خرده‌فروش، فعال رسانه‌ای و غیره حضور دارند. تمرکز اصلی انجمن تایدر بر روی دانشجویان شیعه است و در مسیر این تمرکز به تشکیل خوابگاه‌های خودگردان دانشجویی و بورس کردن دانشجویان شیعی دست می‌زند. تا پیش از کودتای ۲۰۱۶ ترکیه انجمن تایدر در حدود ۱۸ شهر ترکیه خوابگاه دانشجویی (که دفتر انجمن نیز محسوب می‌شوند) دایر کرده بود. اما در پی کودتا بسیاری از خوابگاه‌های دانشجویی انجمن از سوی دولت بسته شده و تا سال ۲۰۱۸، تنها دو خوابگاه دانشجویی در شهرهای استانبول و ایغدیر دایر بودند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

علاوه بر خوابگاه‌های دانشجویی، انجمن تایدر دو دفتر اصلی نیز در شهرهای استانبول (در منطقه باهجلی‌اؤلر) و ایغدیر دارد. ساختمان ایغدیر نیز پس از کودتای ۲۰۱۶ بسته شد. (TAYDER,2018) انجمن تایدر ورود به دورانی است که اجتماع شیعی را شکل یافته از تک‌تک اعضای آن می‌داند. پس بالا رفتن سطح این اجتماع مشروط به رشد در همه ابعاد آن است. رشد همه‌جانبه منوط به حضور همه‌جانبه اعضای آن اجتماع است.

گروه‌گرایی مذهبی شیعیان استانبول به سبب تفاوت در شهود و رؤیت انقلاب اسلامی رخ داد. به بیان دیگر شدت و ضعف بازتاب انقلاب اسلامی را در بین شیعیان استانبول شاهد هستیم و متناسب با آن سه گروه مختلف با اثرپذیری متفاوت از انقلاب اسلامی در بین شیعیان استانبول تأسیس شده‌اند. در گروه زینبیه می‌توان تمرکز بر اسلام اجتماعی را تحت تأثیر انقلاب اسلامی دانست، اسلامی که زمینه مورد نیاز برای رشد اسلام سیاسی است. البته اسلام اجتماعی زینبیه سیاست را بخش مهمی از ساخت هویت اجتماعی می‌داند، اما تنها یک بخش آن؛ نیز در اسلام سیاسی حق فهم مستقل از جمهوری اسلامی ایران را برای خود قائل است. گروه کوثر نیز بیشتر در پی اسلام فرهنگی در معنای خاص آن است و بر اساس اصالت امت و اعتباری بودن دولت_ملت‌ها، به دنبال فهم همدلانه با جمهوری اسلامی ایران است. اما اسلام انجمن تایدر یک اسلام سیاسی است؛ اسلامی که سیاست را محور اصلی ساخت جامعه می‌داند و از این منظر می‌توان گفت بیشترین ظهور مفاهیم انقلاب اسلامی را در خود نشان می‌دهد.

۴/۳. تغییر جایگاه شیعیان

حمایت نظام سیاسی حاکم بر ترکیه از شیعیان آذری، آنگاه‌که آنان را در منتهی‌الیه شرق ترکیه و در حصار اکراد و ارامنه می‌نگریم، برای در دست داشتن اداره امور در محدوده ولایت‌های ایغدیر و کارس؛ موجب رشد سیاسی آنان نشد. البته ناسیونالیسم ترک را به عنوان اصل اول فعالیت در عرصه سیاست برای شیعیان آذری تثبیت کرد و چون با فضای حاکم بر سیاست ترکیه همخوانی داشت موجب فعال شدن شیعیان در محدوده دو ولایت فوق‌الذکر شد.

آنچه در خودآگاهی سیاسی شیعیان آذری نقش بسزایی داشت، در حدی که آنان را برخوردار از سه‌گانه قومیت، مذهب و وطن برای تعمیق فهم از هویت سیاسی خود کرد، انقلاب اسلامی ایران بود. انقلاب اسلامی سبب شد وطن به عنوان امری جدای از مذهب در ناخودآگاه شیعیان متدین ثبت شود، به دیگر سخن می‌توان شیعه ماند و اهل ترکیه نیز بود چراکه اعتبار وطن از اعتبار مذهب جداست. (ترک‌یلماز، ۲۰۱۴: ۲) روابط با

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

آذری‌های ایران نیز از ارتباطات سنتی فراتر رفته و سیاست رنگ خود را بر چهره ارتباطات سنتی ثبت کرد.

مطرح شدن نام یک کشور شیعی به عنوان پیشرو کشورهای اسلامی در مبارزه با استکبار، عدالت‌خواهی فراملی و نیز طراحی نظام سیاسی بومی که برآیندی از سنت و مدرنیته بود موجب اعتبار بیشتر شیعیان آذری نیز شد. (جعفریان، ۱۳۸۹: ۶۴۹) البته هزینه‌هایی را نیز بر آنان، به‌خصوص در سال‌های اولیه پس از انقلاب اسلامی و داغ بودن تب صدور انقلاب اسلامی بدون در نظر گرفتن شرایط جامعه مقصد، تحمیل کرد. با وجود متحمل شدن آن هزینه‌ها به غیر از دوره کوتاهی شیعیان استانبول اعم از لائیک و متدین نگاه مثبتی به ایران داشتند.

آن دوره کوتاه نیز به سبب رخدادهای حزب خلق مسلمان در تبریز و جدایی آیت‌الله شریعتمداری از انقلاب اسلامی بود. هادی بودن قومیت برای سیاست در این دوری کوتاه‌مدت قابل مشاهده است. زیرا پرسش یک‌خطی «آیا انقلاب اسلامی (به عنوان امری سیاسی) به آذری‌ها (به عنوان امری فرهنگی- قومی) نگاه مثبتی دارد؟» در آن دوران کوتاه پاسخ نادرستی گرفته بود. (ترک‌یلماز، ۲۰۱۴: ۵) البته آذری بودن برای شیعیان استانبول هنوز هم یک امر صرفاً فرهنگی نیست. همان‌طوری که انقلاب اسلامی یک امر صرفاً سیاسی نیست. تودرتویی پیچیده قومیت و سیاست نزد ناخودآگاه شیعیان استانبول به‌خوبی در مسئله جدایی آیت‌الله شریعتمداری از انقلاب اسلامی و سپس بازگشت شیعیان استانبول به همراهی با انقلاب اسلامی (با شدت و ضعف متفاوت) قابل مشاهده است.

تغییر جایگاه شیعیان استانبول از شهروند درجه سه به شهروند درجه دو پس از وقوع انقلاب اسلامی و اثرپذیری از آن در قالب تشکیل اجتماعات شیعی مذهبی و شکل‌گیری جماعت شیعیان ترکیه بر اساس شبکه مساجد به تدریج رخ داد. در این مسیر افزایش مهاجرت شیعیان ترکیه به استانبول، افزایش آزادی‌های دینی در ترکیه و نیز افزایش تحصیلات دانشگاهی میان شیعیان سرعت‌بخش این تغییر جایگاه بود.

۴/۴ طرح اندیشه شیعی

در کنار افزایش تعداد طلاب شیعه ترکیه محصل در حوزه‌های علمیه قم (بیش از یکصد طلبه و حدود سیصد روحانی فارغ‌التحصیل در حال حاضر (ترک‌یلماز، ۲۰۱۴: ۶)، از جمله ظهورات انقلاب اسلامی موج ترجمه آثار اندیشمندان شیعه ایرانی در ترکیه بود؛ این موج چنان قدرتمند بود که فراتر از شیعیان، اهل سنت و علویان ترکیه را نیز درگیر خود ساخت. در صدر این اندیشمندان دکتر شریعتی قرار داشت که به سبب تلاش برای ارائه راه‌حلی که آرمان‌های اسلامی را در ظرف چپ‌گرایی معنا داده و ترجمانی

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

انقلابی از مفاهیم اسلام سنتی ارائه می‌داد بسیار مورد اقبال جامعه متدین ترکیه قرار گرفت. هرچقدر که دکتر شریعتی میان توده دانشجویان و دغدغه‌مندان رواج داشت، آثار اندیشمندانی مانند سید حسین نصر (به‌خصوص تأملاتش درباره نسبت سنت اسلامی و مدرنیته غربی و دین‌داری در جهان مادی) و سروش در میان نخبگان جامعه ترکیه رواج یافت. (fcr.com.tr, 2018) حتی در سال‌های اخیر توجه برخی از نخبگان ترکیه به عالمان بزرگ همچون ملاصدرا نیز جلب شده و کتاب‌هایی در فهم از جهان اطراف مبتنی بر فلسفه صدرایی نگاشته شد. (kalın,2015: 5)

شکل‌گیری بنگاه‌های نشر شیعی و نهضت ترجمه آثار اندیشمندان روحانی (به‌خصوص تفسیر المیزان علامه طباطبایی و در کنار آن آثار شهید مطهری، آیت‌الله سبحانی، آیت‌الله رمضانی و...)، ترجمه محصولات ادبی، سمعی و بصیری مذهبی ایرانی، حضور آثار سینمایی ایرانِ پس از انقلاب اسلامی در فضای فرهنگی ترکیه و اموری ازاین‌دست در تبدیل مذهب شیعه به‌نوعی از الگوی همه‌جانبه زیست مسلمانی در ذهن شیعیان متدین استانبول تأثیر فراوان داشت (kevseryayincilik,2018) و ظهور چنین تأثیری را می‌توان در شکل‌گیری ابتدا گروه کوثر و سپس انجمن تایدر ردیابی نمود.

۴/۵. الگوی زیست مسلمانی

به‌تناسب گسترش دین در ایران، که آن را در طی انقلاب اسلامی از امری صرفاً عبادی به امری همه‌جانبه تبدیل کرد، چنین گسترشی در ذهن نخبگان شیعه متدین ترکیه نیز رخ داد؛ البته با ترجمانی بومی. الگوی شیعی همه‌جانبه زیست مسلمانی (ظهور اعلای انقلاب اسلامی در بین شیعیان استانبول) دست به هماهنگ کردن خود با زمینه موجود می‌زنند. عقلانیت نهفته در نگاه شیعه پیرو مرجع تقلید در تلاش است شیعیان را به شهروند درجه اول ترکیه اهل سنت تبدیل سازد، آن‌هم از طریق تبدیل آنان به یک جامعه منسجم و پیشرو که توان الگو شدن برای مسلمانان سایر مذاهب اسلامی را دارد.

شیعیان در مناطقی که اقلیت هستند نسبت به جوامعی که در اکثریت هستند اهداف متفاوتی در پیش روی خود دارند؛ پس شیعه اقلیت در پی آرمان حکومت اسلامی شیعی نیست، حتی در پی به دست گرفتن قدرت به‌قدر امکان سلطه نیز نیست، بلکه در پی آن است که در وهله اول در تعامل با جامعه بزرگ‌تر امکان ساخت جامعه‌ای منسجم و پیشرو را فراهم کرده و سپس در قدرت سیاسی به‌صورت نسبی سهم داشته باشد. این سهم هم نگاهبان جامعه کوچک ولی پیشروی شیعی خواهد بود و هم در تلاش برای جلوگیری از روندهای سیاسی مخالف اصول الهی و انسانی.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

مهم‌ترین اصل برای دستیابی قدرت‌های نسبی به اهداف خود، توان تعامل است. انزوا و یا افراط‌گرایی دینی توان تعامل را رو به تحلیل برده و ضربه زننده به جامعه در اقلیت خواهد بود. عقلانیت شیعی قادر به آینده‌نگری در این زمینه است. البته گاهی شیعه را به سمت محافظه‌کاری سوق می‌دهد اما این محافظه‌کاری به انزوا منجر نمی‌شود. علاوه بر عقلانیت شیعی باید به نوع مسلمانی متفاوت ترکیه نیز توجه کرد. مسلمانی ترکیه دموکرات‌مسلک است. حتی سیل ترجمه اندیشه اخوانی و حضور فعالین اخوان‌المسلمین نیز نتوانست مسلمانی دموکرات‌مسلک ترکیه را دچار تغییر کند. اندیشه‌های وهابی نیز با وجود حضور فیزیکی سال‌های اخیرشان در ترکیه، مورد نفرت عمومی قرار داشته‌اند. (مفیدنژاد، ۱۳۸۸: ۳۶)

پیروزی انقلاب اسلامی ایران نقطه عطفی در برداشت‌های شیعیان جهان اسلام از دنیای پیرامون خود بود. تغییر نگاه به مذهب شیعه به عنوان مذهبی در پی تحقق عدالت و نه صرفاً در پی خواستار اجرای عدالت از سوی «دیگری»، نمادسازی‌های متناسب با دوران حاضر از کربلا، فرا رفتن از فهم دین به‌مثابه سنت تاریخی به فهم دین به‌مثابه الگوی همه‌جانبه زیست مسلمانی و در مرتبه ثانی فرا رفتن از الگوی زیست یک فرد به الگوی زیست یک جامعه، همگی را می‌توان از آثار ظهور انقلاب اسلامی ایران دانست. اما یکسان‌سازی این برداشت‌ها در تمامی ساحت‌ها، حوزه‌ها و سطوح به‌صرف اشتراک در مبانی دینی-مذهبی همان‌قدر خطاست که ایجاد افتراق کامل میان این برداشت به جهت افتراق محیط‌های اجتماعی، تاریخ، سنت و فرهنگ‌ها میان شیعیان در مناطق مختلف جهان.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

نتیجه‌گیری

شیعیان آذری استانبول، که در اصل مهاجرانی از جمهوری آذربایجان فعلی و مناطق آذری‌نشین جمهوری اسلامی ایران در یک سده اخیر بوده‌اند، با فهم از موقعیت خود در ناسیونالیسم لائیک ترکی شروع به تعریف جایگاه خود در جامعه ترکیه کردند. وقوع انقلاب اسلامی ایران سبب شد در کنار اندیشه‌های ناسیونالیسم ترکی، اندیشه‌های مبتنی بر اسلام شیعی نقش بیشتری در تعریف هویت اجتماعی شیعیان آذری ترکیه ایفا کند؛ تا حدی که با شکل‌دهی به وجه دینی هویت اجتماعی شیعیان، اثرگذار در فرهنگ سیاسی آنان نیز باشد. با بهره‌گیری از نظریه نظام نوری بازتاب انقلاب اسلامی، می‌توان گفت مقولاتی مانند شکل‌گیری همبستگی اجتماعی، شبکه مساجد، تشکیل گروه‌های مذهبی، اسلام اجتماعی، اصالت امت و اعتباری بودن دولت-ملت، طرح اندیشه‌های شیعی، نهضت ترجمه آثار اندیشمندان شیعه، تغییر جایگاه شیعیان و در نهایت الگوی همه‌جانبه زیست مسلمانی آثار ظهور انقلاب اسلامی در میان جماعت شیعیان استانبول ترکیه است. مقولاتی که در بازتعریف هویت شیعیان استانبول و فرهنگ سیاسی آنان نقش مهمی داشتند. این مقولات به مثابه ظهور انقلاب اسلامی در میان شیعیان استانبول امری از پیش برنامه‌ریزی شده نبود بلکه صورت طبیعی بازتاب انقلاب اسلامی به مثابه نور در میان آن جماعت بود، اگرچه در ادامه و پس از برقراری تعاملات شاهد صدور بدون برنامه‌ریزی جامع مفاهیم انقلاب اسلامی به آن جماعت نیز بودیم.

می‌توان پرسشی را در نسبت با بازتعریف هویت شیعیان استانبول مطرح نمود: چرا شیعیان متدین استانبول مسیر شبیه شدن به اکثریت جامعه ترکیه را در پی نگرفتند؟ اگر هویت مجزا به فرد اعتبار ببخشد، فرد در پی جدایی از آن هویت نخواهد بود. هویت شیعی از پایه‌های متعددی تشکیل شده است. این پایه‌ها از توانمندی کشورهای شیعی تا پیشرو بودن جامعه اقلیت شیعی را در برمی‌گیرد. مهم‌تر از چنین پایه‌هایی، سنت‌های شیعی است. سنن شیعی به‌خصوص عاشورا، با ترجمان انقلابیِ ضدظلم از آن که محصول انقلاب اسلامی ایران است، هویت شیعی را تا حد بسیاری به عنوان یک هویتِ متفاوتِ ضدظلمِ قابل احترام بالا می‌برد. یکی از دلایل تأکید بر محوریت عاشورا در تجلی چهره شیعی از سوی شیعیان ترکیه شاید این امر است: عاشورا، به روایت انقلاب اسلامی، هویت شیعی را قابل احترام می‌کند. این احترام موجب اعتباربخشی به فرد صاحب هویت شیعی خواهد شد. اعتباری که حتی اگر فرد دارای دیدگاه‌های لائیک در امر دین و اجتماع- سیاست باشد، قادر به پرهیز از آن نخواهد بود. (بایلاک، ۲۰۰۹: ۷)

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

شیعیان استانبول به سبب خصوصیت برون‌گرایی و سرعت در بازسازی اسلام سنتی به اسلام اجتماعی قادرند پایگاه جهان شیعی در اروپا شده و یکی از رابطان جدی جهان شیعی با جهان غرب شوند. به بیان دیگر شدت ظهور انقلاب اسلامی در میان شیعیان استانبول بر اساس نظریه نظام نوری می‌تواند به سطحی برسد که بازتاب دهنده نور (معارف و مفاهیم دینی انقلاب اسلامی) به سایر جوامع شیعی و نیز مراتب پایین‌تر نظام نوری شوند.

نقطه آغاز بر عهده گرفتن چنین نقشی رسیدن به جایگاه یک جماعت اقلیت منسجم، توانمند، دارای هویت محترم و خوداتکا در جامعه ترکیه در مرتبه نخست و در جهان شیعی در مرتبه ثانی است. جماعتی که اقلیت بودن آن به معنای مظلومِ منفعل نباشد. در بین جمعیت شیعه استانبول می‌توان چنین نگاه‌هایی را دید و نقطه آغاز (رتبی و نه زمانی) کنش‌های اجتماعی در جهت رسیدن به این جایگاه بسترسازی مناسب ارزش پایه‌ای عدالت، ساخت انگاره‌های ذهنی حسن و در نهایت کنش‌های اجتماعی منطقی است. کنش‌هایی که هم در نگاه دیگران ناعادلانه تلقی نشوند و هم عقب‌گرد و درجا زدن در مسیر نیل به جایگاه مدنظر نباشد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

منابع

فارسی

ایمان، محمدتقی (۱۳۹۰)، مبانی پاردایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: قم.

بایلاک، آیشن (۲۰۰۹)، نگاهی به آیین هاي مذهبی شیعیان جعفری در ترکیه، دانشگاه بوغازیچی: استانبول.

ترک‌یلماز، ضیا (۲۰۱۴)، شیعیان آذری ترکیه، انجمن تایدر: تهران.

درخشه، جلال و مفیدنژاد، سیدمرتضی، «تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر اسلام‌گرایی در ترکیه»، فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۲، بهار ۱۳۹۱: صص ۲۹-۶۲

جعفریان، رسول (۱۳۸۹)، اطلس شیعه، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح: تهران.

فکوهی، ناصر (۱۳۸۵)، پاره‌های انسان‌شناسی، انتشارات نشر نی: تهران.

محمدی، منوچهر (۱۳۹۹)، بازتاب انقلاب اسلامی بر جوامع بشری: بر اساس نظام نوری شیخ اشراق، فرشتگان فردا: قم.

مفیدنژاد، سیدمرتضی، «انقلاب اسلامی ایران و تاثیر آن بر اسلام سیاسی در ترکیه»، ره‌آورد سیاسی، شماره ۲۶ و ۲۷، زمستان ۸۸ و بهار ۸۹: صص ۲۸-۵۱.

مددلو، رامین (۱۳۹۷)، در جستجوی جامعه عادل: شیعیان ترکیه پس از انقلاب اسلامی ایران، مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه السلام: تهران.

انگلیسی

Almond, Gabriel and Verba, Sidney(1963), The Civil Culture, Political Attitude and Democracy in Five Countries, Harper Collins Publishers: New York.

Russell, Bernard(2000), Social Research Methods, Sage Publications: London.

Mendieta, Eduardo(2004), "Identities: Postcolonial and Global" in Identities: Race Class, Gender and Nationality, edited by Linda Martin Acloff and Eduardo Mendieta, Blackwell Publishing: Oxford.

Yavuz, Hakan(2003), Islamic Political Identity in Turkey, Oxford University Press: Oxford

Hovannisian, Richard (1971), The Republic of Armenia, Vol. I: The First Year, 1918–1919, University of California Press: Berkeley.

ترکی استانبولی

Andrews, Peter Alford (1992), Türkiye’de Etnik Gruplar, Ant Yayınları: Istanbul.

Yeler, Abdülkadir (2015). “İstanbul'da Caferiler” , Büyük İslam Tarihi,cilit 5, ISAM: İstanbul.

kalın, ibrahim (2015), Varlık ve İdrak, Tercüme Nurullah Koltaş, Klasik Yayınlar: Istanbul.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]

اینترنت

--- (2006), Vakıf Tarihçesi in Türkiye Caferileri Vakfi, 2018/5/6, Retrieved from: http://www.turcav.org/vakif-tarihcesi-127470

TAYDER (2018), TAYDER-Toplumsal Araştırma ve Yardımlaşma Derneği, 2018/5/8, Retrieved from: https://tr-tr.facebook.com/TAYDER-Toplumsal-Araştırma-ve-Yardımlaşma-Derneği-569017109853352/

(2018)---, Ali Şeriati Yazıları, 2018/5/8 Retrieved from: https://www.fcr.com.tr/ali-seriati_20-5

---(2013), SELAHATTİN ÖZGÜNDÜZ HOCA HAKKINDA YAPILAN YAYINLAR VE TÜRKİYE CAFERİLERİ HAKKINDA BİR ANALİZ, 2018/5/9, Retrieved from: http://ehlibeytmektebi.blogspot.com/2013/12/selahattin-ozgunduz-hoca-hakkinda.html

شیرمحمدی (۲۰۱۳)، مراسم عاشورای ترکیه، امسال پرشورتر از هر سال!، مشاهده شد در ۹/۱۰/۱۳۹۷، در: https://www.dw.com/fa-ir/a-17231016

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید: DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۴۰۲۰۵

مددلو، رامین؛ داودی، محمدرضا (۱۴۰۳)، «آثار انقلاب اسلامی ایران بر جماعت‌های دینی ترکیه: مورد مطالعه شیعیان آذری استانبول» فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س۱۴، ش۲، تابستان ۱۴۰۳، صص ۱۳۳-۱۱۳.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-30]